

แว่วเสียงตีบาตร: บทบทวนสถานภาพงานศึกษา “บาตรบ้านบาตร”

ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*

ECHOES OF HAMMERING BOWLS: REVIEWING STUDIES ON BAN BAT MONK’S ALMS-BOWLS AS INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล

Kanjana Laochockchaikul

วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

College of Innovation, Thammasat University, Thailand

Corresponding Author’s Email: kan_lao@tu.ac.th

วันที่รับบทความ : 16 กันยายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ 25 กันยายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ : 27 กันยายน 2568

Received 16 September 2025; Revised 25 September 2025; Accepted 27 September 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนสถานภาพ ทิศทาง และแนวโน้มของงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ภายหลังจากที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในปี พ.ศ. 2555 การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยรวบรวมและวิเคราะห์งานวิจัยและบทความวิชาการที่เผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2556-2567 จากฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) จากการคัดกรองพบบทความที่เข้าเงื่อนไขจำนวน 5 ชิ้นนำสู่การวิเคราะห์ ผลการวิเคราะห์สถานภาพงานศึกษา พบประเด็นการศึกษาใน 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ประเด็นโครงสร้างปัญหาและการฟื้นฟูชุมชน ประเด็นการปรับตัวทางเศรษฐกิจ และ ประเด็นการสืบทอดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นความท้าทายที่สำคัญที่สุดต่อการ แม้ชุมชนบ้านบาตรจะมีบทบาทเชิงรุกในการจัดการมรดกภูมิปัญญาทาง

Citation:

* กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล. (2568). แว่วเสียงตีบาตร: บทบทวนสถานภาพงานศึกษา “บาตรบ้านบาตร” ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 3(5), 379-393.

Kanjana Laochockchaikul. (2025). Echoes Of Hammering Bowls: Reviewing Studies On Ban Bat Monk’s Alms-Bowls As Intangible Cultural Heritage. Journal of Interdisciplinary Social Development, 3(5), 379-393.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

วัฒนธรรมของตนเอง แต่การบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนก็เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสนับสนุนให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” สามารถสืบทอดต่อไปได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม งานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้พบว่า แม้ว่า “บาตรบ้านบาตร” จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แต่งานศึกษาทางวิชาการที่มีเกี่ยวกับประเด็นนี้ยังปรากฏอยู่อย่างจำกัด

คำสำคัญ: บาตรบ้านบาตร, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, การจัดการมรดกวัฒนธรรมชุมชน, ชุมชนบ้านบาตร

Abstract

This documentary research reviews the status, direction, and trends of studies related to managing “Ban Bat monk’s alms-bowls” as an intangible cultural heritage (ICH) after its registration in 2012. Data was collected and analyzed from research papers and academic publications appearing between 2013 and 2024 on the Thai Journal Online (ThaiJO) database. Following a screening process, five articles that met the criteria were analyzed, revealing three main issues in study status: structural problems and community restoration; economic adaptation; and knowledge transmission. Ban Bat has taken a proactive community role in managing its ICH, but integrated cooperation from public and private sectors is also needed to support its sustainable transmission. Despite the registry of Ban Bat monk’s alms-bowls as a national ICH site, academic studies about it remain limited.

Keywords: Ban Bat monk's alms-bowls, Intangible cultural heritage, Community cultural heritage management, Ban Bat Community

บทนำ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยการนิยามภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) (สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริม

วัฒนธรรม, 2566) หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของอนุสัญญาฉบับนี้ จะมีการพิจารณาเฉพาะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เท่าที่สอดคล้องกับบทบัญญัติที่มีอยู่ด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศเท่านั้น รวมทั้งข้อกำหนดให้มีการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนทั้งหลาย กลุ่มชน และปัจเจกบุคคล และต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า มรดกของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และปฏิบัติสืบทอดกันมา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง ทั้งโดยข้อตกลงระหว่างประเทศตามอนุสัญญาว่าด้วยการสวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ขององค์การสหประชาชาติเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (UNESCO) ที่กำหนดชาติสมาชิกมีมาตรการสวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยให้มีการทำทะเบียนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เหล่านั้น โดยต้องมีการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ทุกส่วนฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกัน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2558)

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในประเทศไทย มีการกำหนดสาขาตามเนื้อหาสาขาที่ปรากฏในอนุสัญญาฯ และในภายหลังมีการประกาศอย่างเป็นทางการไว้ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 จำนวน 6 สาขา คือ สาขาวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา สาขาศิลปะการแสดง สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล สาขาคำพูดและการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม สาขาการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ซึ่งการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในประเทศไทย เป็นภารกิจที่ดำเนินการโดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2552 โดยในแต่ละปีจะมีกระบวนการพิจารณากลั่นกรองและคัดเลือกโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

(สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2566) เพราะการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นหนทางหนึ่งในการปกป้องคุ้มครอง นัยหนึ่งเพื่อแสดงให้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงความเป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือชุมชนแหล่งปฏิบัติ และเพื่อแสดงแก่คุณรุ่นต่อไปในสังคมได้เห็นเป็นข้อมูลว่าในสังคมนั้นมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเรื่องใดบ้างให้ได้เรียนรู้ และสืบทอด เพราะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนนั้น จะถูกกำหนดลักษณะรายการที่เกี่ยวข้องในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง จาก 1. รายการที่มีลักษณะเฉพาะในชุมชน ท้องถิ่นที่เสี่ยงต่อการสูญหาย โกล้ขาดผู้สืบทอด 2. รายการที่มีลักษณะในชุมชน ท้องถิ่นที่ยังมีผู้สืบทอดและปฏิบัติอยู่ และ 3. รายการที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนและมีการสืบทอดโดยทั่วไป หรืออย่างกว้างขวาง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2558)

ชุมชนบ้านบาตร เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครมาช้านาน โดยมีกิจกรรมเพื่อหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตด้วยการผลิตบาตรพระทำมือแห่งเดียวของประเทศไทย จนเมื่อการผลิตภายใต้ระบบอุตสาหกรรมที่พัฒนาขึ้นได้เข้ามามีบทบาทในการผลิตด้านต่าง ๆ บาตรพระก็เป็นหนึ่งในสินค้าที่ถูกนำไปผลิตในระบบอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านบาตรให้จำต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปประกอบอาชีพอื่น ๆ และย้ายถิ่นฐานออกไปภายนอกชุมชนที่อยู่เดิม เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาที่เกิดกับสภาพของชุมชนในวงกว้าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความทรุดโทรมในพื้นที่ ขาดการดูแลที่อยู่อาศัย ตลอดจนพื้นที่ส่วนกลาง ปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้สภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านบาตรกลายเป็นพื้นที่ชุมชนแออัดที่ขาดสุขภาวะในการอยู่อาศัย ก่อนที่จะมีโครงการความร่วมมือระหว่างเจ้าของที่ดินคือสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (หรือสำนักงานพระคลังข้างที่ ในปัจจุบัน) กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบ้านบาตร ทำให้บ้านบาตรได้รับการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ตลอดจนสร้างกระบวนการความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการดำเนินการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชน ภายใต้ชื่อโครงการบ้านมั่นคง (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, 2556) โครงการบ้านมั่นคงนี้ แม้จุดเน้นจะอยู่ที่เรื่องการพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัย แต่ด้วยกระบวนการที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมแรงในพื้นที่ชุมชนเก่า ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟูสำนึกความร่วมมือระหว่างผู้คนในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ดังเช่นการจัดกิจกรรมสาธารณะเพื่อรื้อฟื้นทุนทางวัฒนธรรมขึ้นในบ้านบาตร ทำให้เกิดการรื้อฟื้นร่างบ้านบาตรที่เคยเป็นกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ หรือศาลากลางบ้านของชุมชน ไปถึงการหวนกลับมาให้ความสำคัญกับกิจกรรมการตีบาตร กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักดั้งเดิมของชุมชน

บาตร ถือเป็นหนึ่งในแปดอย่างของเครื่องอัฐบริหาร ถือเป็นภาชนะใส่อาหารยามออกบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณร การผลิตบาตรแบบดั้งเดิมของบ้านบาตรนั้น จะใช้วัสดุหลักแท่ง โดยมีขั้นตอนการตีบาตรหลัก คือการประกอบชิ้นส่วนหลักจำนวน 8 ชิ้น นำมาขึ้นรูปให้เป็นบาตร ขั้นตอนเริ่มต้นตั้งแต่ตีเหล็กขอบปากบาตร โดยตีแผ่นเหล็กให้แบน ก่อนขดวงกลมทำขอบบาตร แล้ว “ตัดกงบาตร” คือ การตัดแผ่นเหล็กรูปกากบาท แล้วงอขึ้นรูปบาตร ขั้นตอนต่อมาคือ “ติดกง” โดยติดกงกับขอบบาตรที่ตีไว้ ต่อด้วย “ตัดหน้าวัว” คือ ตัดแผ่นเหล็กคล้ายใบหน้าวัว จำนวน 8 ชิ้น และจักฟันปลา ผ่านขั้นตอนการ “เข้าหน้าวัว” โดยนำเหล็กหน้าวัว มาประกอบกันได้ทรงบาตร แล้ว “หยอดบาตรและแล่นบาตร” โดยเชื่อมตะเข็บบาตรด้วยน้ำประสานทอง แล้วจึงยุบมุมบาตรทุบตะเข็บ ก่อนลบมุมบาตรจากรอยเชื่อม ขั้นตอน “ลายบาตร” คือ ตีบาตรครั้งสุดท้ายให้สมบูรณ์ ก่อ “ตะโอบบาตร” คือ แต่งผิวบาตรให้เงางาม ซึ่งภูมิปัญญาของการทำบาตรในทุกขั้นตอนนี้ ถือเป็น การแสดงให้เห็นความรู้ด้านเทคนิคในการประกอบชิ้นส่วนหลักที่มีทั้งอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ด้วยรูปร่างบาตรที่มีรูปทรงเฉพาะแห่งบ้านบาตร (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2565)

บาตรของชุมชนบ้านบาตร นอกจากการสืบทอดฝีมือช่างมาอย่างยาวนานตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา โดยมีบันทึกว่าสืบทอดฝีมือมาจากย่านวัดพิชัย คลองบ้านบาตร และมาเป็นชุมชนบ้านบาตรในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งในปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ที่ยังคงมีความพยายามรักษาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาการทำบาตรด้วยมือแบบดั้งเดิมเรื่อยมา ด้วยวิธีการและช่องทางที่หลากหลาย รวมไปถึงจนถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์ทำให้ชุมชนบ้านบาตร และช่างตีบาตรในชุมชนนั้น ได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากรางวัลเชิดชูเกียรติที่มอบให้กับปราชญ์ และ ครูช่างในชุมชน เช่น สภาวัฒนธรรมเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายมอบเกียรติบัตรเชิดชูเกียรติแก่นางกฤษฎา แสงไชย เพื่อเชิดชูเกียรติภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมการทำบาตร หรือ ชุมชนบ้านบาตรได้รับการคัดเลือกจากกรุงเทพมหานคร ให้เป็นชุมชนแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สำคัญ เป็น 18 ชุมชนหัตถกรรมภูมิปัญญาโบราณของกรุงเทพมหานคร (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2565; อภิขญา พิกวากร และ สันติธร ฐิริภักดี, 2565) และ “บาตรบ้านบาตร” ยังได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พ.ศ. 2555 ในสาขางานช่างฝีมือ ประเภทเครื่องโลหะ โดยมีสถานะคงอยู่ระบุเป็น “ปฏิบัติอย่างแพร่หลาย” (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2565)

บทความนี้มุ่งหวังนำเสนอการทบทวนสถานภาพงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ภายหลังการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อนำสู่การวิเคราะห์สถานภาพ ทิศทาง และแนวโน้มการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ในชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานคร ในช่วง พ.ศ. 2556-2567

“บาตรบ้านบาตร” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแห่งชุมชนบ้านบาตร

งานศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (documentary research) ที่มุ่งทบทวนสถานภาพงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ภายหลังการขึ้นทะเบียนในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ พ.ศ.2555 ผ่านการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ของชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานคร ที่เผยแพร่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2556 - 2567

การสืบค้นจึงมุ่งคัดเลือกงานวิจัย รายงาน บทความวิจัย หรือบทความวิชาการ ที่เผยแพร่อย่างเป็นทางการในแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ซึ่งผู้เขียนเลือกใช้ฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลการเผยแพร่บทความทางวิชาการที่มีมาตรฐานและมีความน่าเชื่อถือเป็นที่ประจักษ์ รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลที่เข้าถึงได้แบบเปิด (open access) โดยไม่มีค่าใช้จ่าย ก่อนจะมีกระบวนการคัดเลือก และกลั่นกรองเพื่อให้ได้มาซึ่งขอบเขตของบทความที่ต้องการด้วยการสืบค้นผ่านคำสำคัญคือ “บ้านบาตร” ที่ปรากฏในทั้งชื่อบทความ บทความย่อ หรือเนื้อหาบนฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) ทั้งหมด ทำให้ได้วรรณกรรมที่มีคำสำคัญเกี่ยวข้องตามขอบเขตทั้งสิ้น 10 ชิ้น ก่อนนำมาคัดเลือกช่วงเวลาการเผยแพร่ให้เหลือเฉพาะบทความที่เผยแพร่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2556 - 2567 แล้วนำมาคัดกรองพิจารณาเนื้อหา เพื่อคัดเลือกงานวิจัยที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ “บาตรบ้านบาตร” ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานครเท่านั้น จนได้มาเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามเงื่อนไข จำนวน 5 ชิ้น เพื่อนำสู่การอ่านเนื้อหาโดยละเอียดก่อนการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

สถานภาพ ทิศทาง และแนวโน้มการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ในชุมชนบ้านบาตร (พ.ศ. 2556-2567)

ภายหลังจากที่บาตรบ้านบาตร ได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ชุมชนบ้านบาตรในฐานะพื้นที่เจ้าของภูมิปัญญาได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในฐานะพื้นที่การศึกษา และพื้นที่ที่ถูกนำไปเชื่อมโยงกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้หลากหลายกรณี รวมไปถึงการได้รับความสนใจจากสื่อสารมวลชน และสื่อบุคคลที่ร่วมกันเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านบาตร และบาตรบ้านบาตร ทว่า เมื่อทำการสำรวจเกี่ยวกับงานศึกษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับบ้านบาตร ผ่านการสืบค้นงานศึกษาที่มีคำสำคัญ “บ้านบาตร” ปรากฏในทั้งชื่อบทความ บทคัดย่อ หรือ เนื้อหาที่เผยแพร่บนฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) ในช่วงเวลา พ.ศ. 2556 - 2567 พบจำนวน 10 ชิ้น และนำมาคัดกรองพิจารณาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานคร พบเพียง 5 ชิ้น ดังนี้

ชื่องานวิจัย	ปีที่เผยแพร่	การคัดกรอง
ผลกระทบด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงานงานศิลปหัตถกรรมโลหะที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกรุงรัตนโกสินทร์ (วิทยา เมฆขำ และคณะ, 2551)	2551	☒ ปีที่เผยแพร่ และเนื้อหาไม่ตรงตามเงื่อนไขคัดกรอง
การพัฒนาแบบการจัดการความปลอดภัยอาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน งานศิลปหัตถกรรมโลหะที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรุงรัตนโกสินทร์ (วิทยา เมฆขำ, 2551)	2551	☒ ปีที่เผยแพร่ และเนื้อหาไม่ตรงตามเงื่อนไขคัดกรอง
บทบาทของสถาบันชุมชนกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชุมชนเก่า กรณีศึกษา โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบ้านบาตร (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, 2556)	2556	☒ ตรงตามเงื่อนไขคัดกรอง
การพัฒนาแอปพลิเคชันด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาเรื่องการทำบาตรของชุมชนบ้านบาตร (ณัฏฐา ผิวมา และ ปรีศนา มัชฌิมา, 2561)	2561	☒ ตรงตามเงื่อนไขคัดกรอง

ชื่องานวิจัย	ปีที่เผยแพร่	การคัดกรอง
บทประพันธ์เพลงดุสิดุณีพนธ์: จิตรกรรมเพลงภาพชีวิต ประสิทธิ์ ศิลปะบรรเลง (ภาศิณี สุกุลสุรัตน์ และ วีรชาติ เปรมานนท์, 2562)	2562	☒ เนื้อหาไม่ตรงตาม เงื่อนไขคัดกรอง
การศึกษาปรากฏการณ์การถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตกรุงเทพมหานคร (อรยา แจ่ม ใจ และ คณะ, 2564)	2564	☒ ตรงตามเงื่อนไขคัด กรอง
ครูสุคนธ์ พุ่มทอง: นักร้องผู้สืบทอดความรู้เพลงรองสำนัก บ้านบาตร (คณพล จันทน์หอม และ มณรรดา ศิลปะ บรรเลง, 2565)	2565	☒ เนื้อหาไม่ตรงตาม เงื่อนไขคัดกรอง
บทบาทการเป็นผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ของปราชญ์ ชาวบ้าน กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านบาตร เขตป้อม ปราบศัตรูพ่าย จังหวัดกรุงเทพมหานคร (อภิษฎา พิภาว กร และ สันติธร ภูริภักดี, 2565)	2565	☒ ตรงตามเงื่อนไขคัด กรอง
ชีวิตการเรียนรู้ดนตรี ณ สำนัก “บ้านบาตร” ในความทรง จำของครูเยื่อ อุบลน้อย (อัศนีย์ เปลี่ยนศรี, 2567)	2567	☒ เนื้อหาไม่ตรงตาม เงื่อนไขคัดกรอง
แนวทางการมีส่วนร่วมของภาครัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (วุทธิชัย ลิ้มอรุณทัย และคณะ, 2567)	2567	☒ ตรงตามเงื่อนไขคัด กรอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามเงื่อนไขในประเด็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ของชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานคร ทั้ง 5 ชิ้น เมื่อนำมาอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อเข้าใจต่อสถานภาพ ทิศทาง และแนวโน้มการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ่าน “บาตรบ้านบาตร” ของชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพมหานคร โดยละเอียดพบประเด็นการศึกษา ดังนี้

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างปัญหา และการฟื้นฟูชุมชน งานวิจัยที่สะท้อนประเด็นนี้ ช่วยชี้และฉายภาพให้เห็นถึงสภาพปัญหาของชุมชนบ้านบาตร ซึ่งไม่เป็นเพียงแค่ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจ แต่ปัญหาเหล่านั้นเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาทางสังคมตามไปด้วย ซึ่งประเด็นนี้จะเห็นได้ชัดในงานของยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์ (2556) ที่นำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการด้วยบทบาทสถาบันิกชุมชน โครงการบ้านมั่นคง ชุมชน

บ้านบาตร ซึ่งได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการฟื้นฟูชุมชน ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบพื้นที่สาธารณะ เพื่อสร้างให้เป็นแรงผลักดันในการจัดการและฟื้นฟูชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในระยะยาว งานชิ้นนี้ของยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์ (2556) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการฟื้นฟูแม้จะเริ่มต้นที่เรื่องของกายภาพ หรือที่อยู่อาศัย ในวันที่ชุมชนบ้านบาตรถูกมองเป็นชุมชนแออัด สิ่งที่ขาดหายไปของชุมชนไม่ใช่เพียงเรื่องของสุขภาวะที่ดี แต่คือ จิตสำนึกร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากสภาพของภูมิทัศน์ที่แปรเปลี่ยนไป วิธีการผลิตและวิถีชีวิตคนเมืองที่ต่างคนต่างต้องดิ้นรนในเรื่องเศรษฐกิจ

ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์ อธิบายกระบวนการในการทำงานที่มากกว่าเพียงแค่เป็นสถาปนิก กล่าวคือ ตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บข้อมูล การสร้างความไว้วางใจ ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญ ขั้นตอนนี้ ผู้ศึกษามีบทบาทเป็นผู้เรียนรู้ เพื่อที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำมาทำความเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ก่อนที่จะเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นกระบวนการ เพื่อเชื่อมต่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนร่วมกัน เพื่อผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินการในขั้นตอนการร่วมออกแบบชุมชนต่อไป ซึ่งในทุกขั้นตอนนี้สถาปนิกชุมชนยังต้องมีบทบาทเป็นผู้สังเกตที่ดี และให้การสนับสนุนในการลงมือทำของชุมชนให้ลุล่วง กระบวนการซึ่งก่อให้เกิดการสนทนา และการเปิดพื้นที่ให้มีการแสดงออกนี้ ไม่เพียงได้ผลสำเร็จต่อการจัดการเรื่องภูมิทัศน์ แต่กระบวนการนี้ช่วยสร้างกลไกในการพิจารณาปัญหาจากฐานราก ก่อให้เกิดกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ สร้างโครงสร้างการทำงานภายในที่ยั่งยืน ทั้งยังได้ช่วยพัฒนาสำนึกร่วมในความเป็นชุมชน ก่อให้เกิดการฟื้นฟู ทบทวนทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนเคยมีอยู่ สร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อเชื่อมต่อจิตสำนึกสาธารณะให้มากขึ้น เชื่อมต่อสำนึกร่วมที่มีพลังในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนชุมชนได้ฟื้นฟูกิจกรรมที่ได้ดำเนินในอดีต เช่น รำวงบ้านบาตร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชุมชนเคยมี และเคยทำร่วมกันในพื้นที่ศาลากลางบ้าน ให้กลายมาเป็นกิจกรรมสำคัญในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านบาตรจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ชี้และให้ความสำคัญ ตลอดจนมอง “บาตรบ้านบาตร” เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ แม้สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนไป ทำให้สินค้าบาตรบ้านบาตรพบปัญหาด้านต่าง ๆ แต่ชุมชนบ้านบาตรก็พยายามปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ให้ได้ด้วยบทบาทและแนวทางต่าง ๆ ดังปรากฏในงานศึกษาของอภิษฐา พิภาวกร และ สันติธร ภูริภักดี (2565) ที่ได้ไปศึกษาสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนบ้านบาตร ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ สืบทอด และถ่ายทอดองค์ความรู้

ท่ามกลางความท้าทายในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่บาตรพระจากโรงงานมีราคาถูกกว่า ที่ส่งผลให้ช่างทำบาตรต้องเผชิญกับการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ รายได้ไม่เพียงพอในการยังชีพ จนนำไปสู่การเป็นหนี้สิน และสุดท้ายต้องละทิ้งอาชีพทำบาตรไปแสวงหาอาชีพอื่น แต่ก็ยังมีช่างที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านบางส่วนซึ่งพยายามปรับตัว พยายามสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ ทำให้บาตรบ้านบาตรยังคงอยู่รอด และชุมชนบ้านบาตรก็ยังคงดำรงอยู่ในฐานะแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สำคัญของกรุงเทพมหานครจนถึงปัจจุบัน

และในการศึกษาของวุทธิชัย ลิ้มอรุณทัย และคณะ (2567) ซึ่งศึกษากันที่บ้านบาตรเป็นหนึ่งในชุมชนกรณีศึกษาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ด้วยเห็นว่าชุมชนบ้านบาตรมีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนบนฐานของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพราะการศึกษาเรื่องศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครนี้ได้สังเคราะห์แนวทางสำหรับภาครัฐในการเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการพัฒนาชุมชนบนฐานเศรษฐกิจวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ SWOT มาวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนบ้านบาตร พบว่า ชุมชนบ้านบาตรมีบทบาทสำคัญในงานวิจัยนี้ในฐานะต้นแบบของชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูง มีจุดแข็งที่ชัดเจน ด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นจากการทำบาตรด้วยมือ การผลิตมีคุณภาพสูง พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว ส่วนจุดอ่อนที่ปรากฏที่สำคัญคือ ขาดการจัดการด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ และ ต้องเผชิญกับปัญหาขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญารุ่นใหม่ ส่วนปัจจัยด้านโอกาส พบว่าในปัจจุบัน จากกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้พื้นที่ชุมชน และนักท่องเที่ยวให้ความสนใจในประสบการณ์ท้องถิ่น ซึ่งชุมชนบ้านบาตรถือเป็นชุมชนที่สามารถนำเสนอกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการตรงส่วนนี้ได้ และ การตลาดออนไลน์ที่กว้างขวางถึง ถือเป็นปัจจัยโอกาสที่สำคัญต่อการขายสินค้าที่มากขึ้น แต่อุปสรรคสำคัญที่พบ นอกจากการแข่งขันที่เกิดขึ้นจากบาตรที่ผลิตโดยโรงงานแล้ว จากสถานการณ์โควิดที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นอย่างมาก

งานของวุทธิชัย ลิ้มอรุณทัย และคณะ (2567) ให้ข้อสรุปว่า ชุมชนบ้านบาตร ถือเป็นต้นแบบชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูง และจากการวิเคราะห์ปัจจัยศักยภาพที่นำไปร่วมวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากกรณีศึกษาอื่นร่วมด้วย จึงได้มาเป็นแนวทางการมีส่วนร่วมของภาครัฐ 5 ขั้นตอน เพื่อนำไปใช้ส่งเสริมและพัฒนาชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันให้เกิดความยั่งยืน คือ การสนับสนุนด้านองค์ความรู้กับชุมชน เพื่อสร้างรากฐาน เสริมสร้าง

ศักยภาพและความรู้ความสามารถให้กับชุมชนให้พร้อมสำหรับการพัฒนาในขั้นต่อไป การสร้างแบรนด์จากอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อสร้างการจดจำและเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ การบูรณาการวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ การนำวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีอยู่มาต่อยอดให้เกิดเป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม และมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การสนับสนุนทางการเงินเพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งทุน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และขั้นตอนสุดท้ายคือ การเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่ช่วยสนับสนุนอย่างยั่งยืน

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการสืบทอดองค์ความรู้ เป็นประเด็นที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษาเกือบทุกชิ้น ซึ่งเห็นพ้องกันว่า ความท้าทายที่สำคัญที่สุดของบ้านบาตรและชุมชนบ้านบาตรก็คือ การมีองค์ความรู้ ทว่าขาดผู้สืบทอด แม้ผลการศึกษาของอภิญา พิภาวกร และสันติธร ภูริภักดี (2565) สรุปและอภิปรายผลให้เห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนบ้านบาตรนั้นไม่เพียงแต่เป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ และเป็นผู้ผลิตสินค้า แต่ยังให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการตีบาตรอย่างมุ่งมั่น รวมทั้งพยายามสร้างความเชื่อมโยง และปรับตัวกับเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ ทั้งการถ่ายทอดความรู้ด้วยการเป็นวิทยากรแก่สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ไปจนถึงการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันมากขึ้น ได้ช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะแก่คนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายในการพัฒนากิจกรรมสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ที่สามารถต่อยอดภูมิปัญญา และเชื่อมโยงช่างฝีมือ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งองค์รวมของกิจกรรมในทุก ๆ รูปแบบล้วนแล้วแต่มีส่วนในการสนับสนุนและพัฒนาชุมชนบ้านบาตรให้มีพลังและยั่งยืน แต่การสืบทอดในฐานะอาชีพนั้นก็ยังไม่เป็นรูปธรรมนัก

นอกจากนั้นยังพบงานศึกษาที่เห็นปัญหาในส่วนนี้เช่นเดียวกัน จนนำไปสู่การศึกษาที่มุ่งหาแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นใหม่ คืองานศึกษาของอรยา แจ่มใจ และคณะ (2564) ซึ่งไปสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ชุมชน เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยเน้นในพื้นที่ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีแนวโน้มกำลังจะสูญหาย โดยเน้นคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็นช่างฝีมือที่มีความเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในการทำผลิตภัณฑ์อันสะท้อนภูมิปัญญาชุมชน จำนวน 5 แห่ง โดยในกลุ่มตัวอย่างนี้ ชุมชนบ้านบาตรถูกคัดเลือกเป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่สำคัญ เป็น

แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยเห็นว่ากำลังจะสูญหายไป โดยสะท้อนจากผลการสัมภาษณ์ปราชญ์ในชุมชนที่มองว่า การทำบาตรบ้านบาตรเริ่มจะลดน้อยลง และเป็นปัญหาที่ทางชุมชนเจ้าของภูมิปัญญาเองก็รับรู้ และพยายามหาแนวทางแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นการพยายามสร้างช่างฝีมือรุ่นใหม่ ซึ่งความช่วยเหลือและสนับสนุนจากสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ เว็บไซต์ และรายการต่าง ๆ ที่มีต่อชุมชนบ้านบาตร ก็ถือเป็นช่องทางสำคัญที่ช่วยในการประชาสัมพันธ์ให้บาตรบ้านบาตรยังคงเป็นที่รู้จักอยู่

อรยา แจ่มใจ และคณะ (2564) ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์เงื่อนไขการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา ที่เป็นรูปธรรม ทั้งคุณภาพผลิตภัณฑ์ ความต้องการอนุรักษ์ ความสนใจของผู้บริโภค กลยุทธ์ทางการตลาด การพัฒนาต่อยอดสินค้า และกระบวนการถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์ผ่านภูมิปัญญาที่มีความสำคัญ และประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนและออกแบบ ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการรับรู้และการถ่ายทอดความรู้ การเลือกใช้วัตถุดิบและการปรับตัวด้านวัตถุดิบ ที่ต้องปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงในการซื้อหา เครื่องมือเครื่องใช้ การออกแบบรูปทรง และลวดลาย ก่อนจะนำสู่ขั้นการลงมือปฏิบัติในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน และเมื่อผลิตชิ้นงานสร้างสรรค์ออกมาแล้ว ยังต้องการขั้นตอนในการประชาสัมพันธ์ และการจัดจำหน่าย ซึ่งมีความแปรเปลี่ยนไปตามแต่ละระยะเวลา และความแปรเปลี่ยนของเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้นมา อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ของอรยา แจ่มใจ และคณะ (2564) ก็เห็นว่า การสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้สามารถดำรงคงอยู่ได้นั้นต้องมีผู้สืบทอด โดยยังต้องมีแรงสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไปจนถึงความร่วมมือของชุมชน ซึ่งความเข้มแข็งของคนในชุมชนจะช่วยเพิ่มโอกาสและเพิ่มพลังในการแสดงศักยภาพให้สามารถแสดงศักยภาพได้มากขึ้น

สรุป

จากการสำรวจและวิเคราะห์งานศึกษาที่ปรากฏตามเงื่อนไขเพื่อศึกษาสถานภาพทิศทาง และแนวโน้มการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ในชุมชนบ้านบาตร ระหว่าง พ.ศ. 2556-2567 บนฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) พบว่า งานศึกษาทางวิชาการในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ที่เผยแพร่ในช่วงเวลาที่ศึกษานั้นมีอยู่อย่างจำกัด แต่สิ่งที่ปรากฏจากงานศึกษาที่น่าสนใจก็คือ งานศึกษาทุกชิ้นชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นศักยภาพสำคัญในการจัดการมรดก

ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” คือ บทบาทเชิงรุกของชุมชนบ้านบาตรในการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ของตนเอง แม้จะมีปัจจัยหนุนเสริมจากภายนอก แต่พลังภายในถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการฟื้นฟูชุมชน (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, 2556) การพยายามปรับตัวในฐานะผู้ประกอบการต่อสภาพเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนไป (อภิษฎา พิภวกร และ สันติธร ฐิริภักดี, 2565) และการพยายามถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาการขาดผู้สืบทอด (อรยา แจ่มใจ และคณะ, 2564) เพื่อให้การจัดการมรดกและภูมิปัญญาบาตรบ้านบาตรยังคงดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนั้น งานศึกษาที่นำมาวิเคราะห์ในบทความนี้ ล้วนชี้ได้ชัดว่า การจัดการมรดกทางภูมิปัญญาที่ยั่งยืนได้นั้น จำต้องอาศัยการบูรณาการในหลากหลายมิติไปพร้อม ๆ กัน และต้องการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนมาทำงานร่วมกันไม่สามารถสำเร็จได้เพียงความพยายามของชุมชน หรือการสั่งการจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว

ข้อจำกัดในการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ ดำเนินการโดยการสำรวจงานวิจัยบนขอบเขตงานศึกษาที่เผยแพร่ผ่านฐานข้อมูลแบบเปิดผ่านฐานข้อมูลวารสารไทย (ThaiJO) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลการเผยแพร่บทความทางวิชาการที่มีมาตรฐานและมีความน่าเชื่อถือเป็นที่ประจักษ์ และเป็นฐานข้อมูลในรูปแบบเปิด (open access) เพียงฐานข้อมูลเดียวเท่านั้น ซึ่งงานวิจัยเกี่ยวกับ “บาตรบ้านบาตร” ของชุมชนบ้านบาตร ในช่วงพ.ศ. 2556-2567 นั้น อาจจะมีการดำเนินการ ทว่า ไม่ได้เผยแพร่ในฐานข้อมูลนี้ ผู้ที่มีความสนใจวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “บาตรบ้านบาตร” ของชุมชนบ้านบาตร ในอนาคต อาจพิจารณาเพิ่มเติมการสืบค้นบนฐานข้อมูลงานวิจัยอื่น ๆ เพิ่มขึ้น อาทิ ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย เพื่อขยายขอบเขตการสืบค้นเอกสารให้กว้างขวางขึ้น ซึ่งก็อาจจะได้ค้นพบงานศึกษาที่กว้างขวางขึ้น รวมถึงการนำเสนอในมิติที่แตกต่างมากขึ้นตามไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2565). บาตรบ้านบาตร. เรียกใช้เมื่อ 1 สิงหาคม 2568 จาก <https://ich-thailand.org/heritage/detail/6291e5b7978f238e61f77d62>

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2558). คู่มือการเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์
- คณพล จันทน์หอม และ มณรรดา ศิลปะบรรเลง. (2565). ครูสุคนธ์ พุ่มทอง: นักร้องผู้สืบทอดความรู้เพลงร้องสำนักบ้านบาตร. วิถีพัฒนศิลป์, 2(2), 35-48.
- ณัฏฐา ผิวมา และ ปรีศนา มัชฌิมา. (2561). การพัฒนาแอปพลิเคชันด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาเรื่องการทำบาตรของชุมชนบ้านบาตร. วารสารปาริชาติ, 31(1), 241-262.
- ภาศิณี สกฤตสุรัตน์ และ วีรชาติ เปรมานนท์. (2562). บทประพันธ์เพลงดุซนินท์: จิตรกรรมเพลงภาพชีวิต ประสิทธิ์ ศิลปะบรรเลง. วารสารดนตรีรังสิต, 14(2), 88-102.
- ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์. (2556). บทบาทของสถาบันิกชุมชนกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชุมชนเก่า กรณีศึกษา โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบ้านบาตร. สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง วิจัย, 12(1), 64-77.
- วิทยา เมฆขำ, วิทยา อยู่สุข, สิ้น พันธุ์พินิจ และ ละอองทิพย์ มัทธูรศ. (2551). ผลกระทบด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงานงานศิลปหัตถกรรมโลหะที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกรุงรัตนโกสินทร์. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์, 48(1), 137-156.
- วิทยา เมฆขำ. (2551). การพัฒนารูปแบบการจัดการความปลอดภัยอาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน งานศิลปหัตถกรรมโลหะ ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรุงรัตนโกสินทร์. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 19(2), 33-44.
- วุทธิชัย ลีมอรุณทัย, อีระวัฒน์ จันทิก, วชิราภรณ์ จีระว่องวิทย์, อีระ กุลสวัสดิ์, ภัสนันท์ พ่วงเถื่อน, ธัญพิชชา สามารถ, และ สมคิด เพชรประเสริฐ. (2567). แนวทางการมีส่วนร่วมของภาครัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์. วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง, 13(1), 40-61.
- สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2566). คู่มือดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

- อภิขญา พิภวาร, และ สันติธ ฐิริภักดี. (2565). บทบาทการเป็นผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ของปราชญ์ชาวบ้าน กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย จังหวัดกรุงเทพมหานคร. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 17(2), 234-249.
- อรยา แจ่มใจ, พนิดา ศกุนตนาค, และ อิทธิพัทธ์ สุวทันพรกุล. (2564). การศึกษาปรากฏการณ์การถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6(6), 156-174.
- อัศนีเย์ เปลีเยนศรี. (2567). ชีวิตการเรียนรู้ดนตรี ณ สำนัก “บ้านบาตร” ในความทรงจำของครูเยื่อ อุบลน้อย. วารสารวิทยาการเรีเยนรู้และศึกษาศาสตร์, 3(2), 91-123.